

Územní ochrana v měnícím se světě

O čem byl Světový kongres o národních parcích a chráněných územích v Sydney

František Pelc a Jan Plesník

Jestliže se skutečnost mění rychleji, než tvrdí teorie, určitá nervozita je namístě. Britský týdeník *The Economist*, červen 2012

Dravý vačnatec ďábel medvědovitý (*Sarcophilus harrisi*) se dnes jako původní vyskytuje pouze v Tasmánii. V důsledku infekčního nádorového onemocnění tváře se jeho celková početnost snížila za posledních 15 let o plných 60%. Některá zdravá zvířata chovaná v lidské péči byla proto přemístěna do ostrovního národního parku Maria Island. Dalších 500 ďáblů chová dvacet záchranných stanic a obdobných zařízení na různých místech Tasmánie. Foto: Jan Plesník

Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN) obohatila od svého založení v roce 1948 péči o přírodní a krajinné dědictví o celou řadu novátorských přístupů. Za všechny jmenujme alespoň červený seznam celosvětově ohrožených druhů, informování, výchovu a vzdělávání veřejnosti i cílových skupin

obyvatelstva nebo sjednávání mezinárodních mnohostranných úmluv zaměřených na ochranu biologické rozmanitosti. Nemalou pozornost nejvýznamnější nevládní ochránářská organizace na světě věnuje i tradičním způsobům, jak zachovat zdravé prostředí, tedy i územní ochraně.

Chráněná území: tradice versus inovace

Od konce 2. světové války jsme v globálním měřítku svědky nebývalého rozmachu územní ochrany, a to jak počtu chráněných území, tak i jejich rozlohy. IUCN na zmiňovanou skutečnost reagovala deset let po svém vzniku ustanovením Komise pro národní parky, jejíž činnost nevychází z předpojatých ideologických postojů, ale je založena na soudobých vědeckých poznacích.

IUCN a tehdejší Komise pro národní parky svolaly v roce 1962 do amerického Seattlu vůbec první celosvětové setkání zabývající se územní ochranou. Od té doby se kongresy IUCN o národních parcích a chráněných územích uskutečňují jednou za každé desetiletí.

Vyhlašování chráněných území, následná péče o ně a jejich vnímání společností můžeme rozdělit do tří rozdílných etap (Ervin *et al.* 2010, Dudley *et al.* 2014):

→ **klasický přístup** – byl prosazován do 70. let 20. století a vychází z představy, že chráněná území existují nezávisle na okolní krajině. Obvykle jsou vyhlašována tam, kde nehrozí žádný konflikt s hospodářskými zájmy. Chráněná území vlastnily, vyhlašovaly a pečovaly o ně zejména státní orgány. Náklady na péči o chráněná území jsou hrazeny ponejvíce ze státního rozpočtu.

→ **moderní přístup** – začal se prosazovat od 70. let 20. století. Pro skutečně účinnou územní ochranu nestačí jen překotně vyhlašovat stále nová a nová chráněná území, důležitá je také jejich účinnost pro zachování biologické rozmanitosti na všech jejích základních úrovních, výběr ploch pro územní ochranu, vlastnictví a jejich udržitelné využívání. Většího uznání se dostává místním obyvatelům a nestátním chráněným územím.

Objevují se i návrhy, jak překonat prostorovou izolovanost jednotlivých chráněných území, aby se z nich nestala „ghetta přírody“.

→ **aktuální přístup** – objevuje se od začátku nového tisíciletí: chápe chráněná území jako vhodnou a odzkoušenou strategii pro zachování život podporujících procesů v přírodě, jejichž přínosy označujeme jako ekosystémové služby. Zdůrazňována je i úloha chráněných území při snižování dopadů změn podnebí a přizpůsobování se lidské civilizace těmto změnám. Péče o chráněná území je chápána jako mezioborová záležitost. Jednoduše řečeno, chráněná území jsou prospěšná nejen přírodě samotné, ale i lidem.

Témata světového fóra o chráněných územích dobře odrážejí zmiňovaný posun v chápání chráněných území (viz tabulka na str. 47).

Ochránářský svět se schází v Sydney

Zatímco první dva kongresy se konaly v Severní Americe, od roku 1982 se v pořádání vrcholné celosvětové události střídají jednotlivé kontinenty. Na závěr jednání v jihoafrickém Durbanu pozvala na další světový kongres IUCN o národních parcích a chráněných územích profesionální i dobrovolné ochránce přírody a další zájemce australská vláda. Na pátém kontinentu má územní ochrana přírody dlouhodobou tradici, zhmotnělou do poměrně rozsáhlé soustavy národních parků a dalších chráněných území. Podrobnosti o minulosti, současnosti a budoucnosti chráněných území v Australském svazu, jak se úředně stát zabírající nejmenší světadíl nazývá, přináší rámeček na této straně vpravo.

A nutno říci, že IUCN pojala globální fórum o územní ochraně, konané v Sydney 12.–19. listopadu 2014, vskutku velkolepě. Hlavním tématem se stalo sousloví *Parky, lidé, planeta: inspirující řešení*, jemuž bylo věnováno

Chráněná území v Austrálii

Na Světovém kongresu IUCN o národních parcích a chráněných územích konaném v Sydney oznámil tamní ministr životního prostředí Greg Hunt, že Austrálie již dosáhla cíle z Aiči, a to podílem jak suchozemského prostředí a vnitrozemských vod, tak moře v chráněných územích. Pro srovnání: australská chráněná území zaujímají plochu odpovídající rozloze Jihoafrické republiky nebo Peru.

Na pátém kontinentu najdeme více než 500 většinou poměrně velkých národních parků. První z nich, dnešní Královský národní park nedaleko Sydney, který účastníci kongresu měli možnost navštívit, vznikl jen sedm roků poté, co měla tato kategorie chráněných území premiéru v americkém Yellowstone. I v důrazu kladeném na turistiku se australské národní parky blíží spíše severoamerickému než evropskému pojetí. Parky zřizují jednotlivé státy Australského svazu a do financování národních parků plynou také prostředky ze vstupného: i když je obdobně jako v USA spíše symbolické, v souhrnu představuje nemalou sumu.

Další kategorie chráněných území představují státní lesy, přírodní parky a rezervace ochrany přírody. O třináct mořských parků se stará federální vláda. Někdy se mezi australská chráněná území započítávají i plochy předané zpátky do péče domorodého obyvatelstva.

Není žádným tajemstvím, že Austrálie patří mezi státy s největšími zásobami nerostných surovin na světě, od zlata přes uhlí a kovy až po uran: právě těžební průmysl představuje pro chráněná území na pátém kontinentu největší hrozbu. Současná vláda premiéra Tonyho Abbotta povolila v některých národních parcích pastvu, rekreační lov a rybolov. V Sydney se proto v době konání kongresu uskutečnilo několik protestních akcí.

osm programových bloků, zaměřených kupř. na dosažení ochrarářských cílů, reakce na změny podnebí nebo na výchovu, vzdělávání a osvětú. Žádný div, že kongres účastníkům nabídl celkem více než 900 často současně probíhajících akcí od přednášek, panelových diskusí přes rozmanité pracovní semináře až po premiéry filmových dokumentů či koncerty. Navíc pořadatelé předpokládali, že do největšího australského města dorazí na 3 000 zájemců o územní ochranu. Ve skutečnosti kongres navštívilo dvakrát tolik delegátů z více než 170 zemí – a na organizaci to bylo občas vidět.

Chráněná území ve světě: kvantita nepřerůstá v kvalitu

Cíl z Aiči č. 11, odsouhlasený 10. zasedáním konference smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti (CBD) v japonské Nagoji jako součást Strategického plánu CBD, vyzývá smluvní strany, aby do roku 2020 zvýšily rozlohu chráněných území na 17% souše včetně vnitrozemských vod a 10% moře včetně pobřeží a aby zajistily, aby péče o chráněná území byla účinná a aby soustava chráněných území byla reprezentativní, chráněná území vzájemně propojena a začleněna do širší krajiny nebo mořského prostředí (Secretariat of the Convention on Biological Diversity 21010, Plesník 2011).

Podrobný dokument *Chráněná planeta 2014*, sestavený odborným pracovištěm Programu OSN pro životní prostředí (UNEP) – Světovým informačním střediskem ochrany přírody (WCMC), přináší dobré i špatné zprávy zároveň. Podle něj je v současnosti na naší planetě chráněno ve více než 209 000 plochách 15,4% souše a vnitrozemských vod a 3,4% světového oceánu. Tato plocha odpovídá velikosti afrického kontinentu. Rozloha souše nacházející se v chráněných územích se jen od roku 2012 zvýšila o 1,6 milionu km².

Ačkoliv se plocha mořských národních parků, rezervací a dalších typů chráněných území od nagojské konference rozrostla o šest milionů km², většinou zahrnuje pobřežní vody (chráněno 10,9%) a výsostné vody příslušných zemí (chráněno 8,4%). V roce 2014 vyhlásila tichomořská Nová Kaledonie ochranu veškerých výsostných vod: 1,2 milionu km², které

Celosvětovou konferenci IUCN hostilo hlavní město Nového Jižného Walesu. Přestože se jedná o čtyřmilionovou metropoli s mrakodrapy v centru, návštěvníka zaujme i velkým podílem parků a dalších polopřírodních ploch, urbanistickou uspořádaností a čistotou. Foto: František Pelc

Tasmánská divočina zapsána do světového přírodního dědictví UNESCO pokrývá souvisle téměř 16 tis.km² tj. čtvrtinu plochy stejnojmenného ostrova. Opravdová divočina je tvořena unikátními subalpínskými společenstvy, jezery, divokým mořským pobřežím, ale i kaňony a deštnými lesy mírného pásma, kde najdeme i stometrové obří blahovičníky. Foto: František Pelc

zabírají, představují vůbec největší chráněná území na Zemi. Neuspokojivá zůstává situace v mezinárodních vodách, kde chráněná území zabírají jen 0,25% jejich rozlohy. Jedinými oblastmi, kde je již dnes chráněno více než 17% jejich plochy, zůstává Střední a Jižní Amerika. Aby členské státy OSN splnily v tomto ohledu cíl z Aiči, musela by se v příštích pěti letech rozloha chráněné souše a vnitrozemských vod zvětšit o 2,1 milionů

km², výsostných vod v chráněných územích různého typu o stejnou plochu a v případě mezinárodních vod dokonce o neuvěřitelných 21,5 milionů km² (Juffe-Bignoli *et al.* 2014). Hned několik analýz představených v Sydney různými postupy dokládá, že v globální škále chráněná území nezahrnují z pohledu zachování biologické rozmanitosti klíčové plochy (*cf.* Butchart *et al.* 2012, Geldmann *et al.* 2013, Venter *et al.* 2014).

místo konání	rok	hlavní téma
Seattle, USA	1962	definice a standardy chráněných území
Yellowstonský národní park a národní park Grand Teton, USA	1972	péče o ekosystémy, světové přírodní dědictví lidstva, ochrana a rozumné využívání mokřadů
Bali, Indonésie	1982	úloha chráněných území v udržitelném rozvoji, rozvojová pomoc v chráněných územích
Caracas, Venezuela	1992	globální změny a chráněná území, účinnost chráněných území a jejich kategorie
Durban, Jihoafrická republika	2003	řízení a financování chráněných území, prostorové vazby v krajině a v mořském prostředí, vytváření kapacit pro péči o chráněná území, rozdělování přínosů vyplývajících z využívání chráněných území
Sydney, Austrálie	2014	přizpůsobitelnost chráněných území měnícímu se světu, společenský a ekonomický význam chráněných území

Přehled světových kongresů národních parků a chráněných území, pořádaných Mezinárodní unií ochrany přírody (IUCN)

Zatímco cíl z Aiči by mohl být splněn, alespoň pokud jde o podíl chráněných území na celkové rozloze souše a vnitrozemských vod, účinnost chráněných území ve světě nadále dělá vrásky nejen ochráncům přírody. I když zatím byla vyhodnocena účinnost jen 29% rozlohy chráněných území na Zemi, ukazuje se, že jen pětina z nich mohla vykázat odpovídající péči o přírodu a krajinu (Leverington *et al.* 2010, Coad *et al.* 2013). Přitom odpovídající péče o chráněná území ve světě by si ročně vyžádala 45–76 miliard USD (1–1,7 bilionů Kč). Toto na první pohled astronomické číslo představuje 2,5% ročních světových výdajů na zbrojení (Watson *et al.* 2013).

Zelený seznam IUCN jako prestižní globální značka kvality

Je s podivem, že donedávna neexistovalo ocenění celosvětově významných a současně dobře obhospodařovaných chráněných území. IUCN proto před několika lety přišla s myšlenkou zeleného seznamu chráněných území, jenž by představoval modelové příklady úspěšné územní ochrany nejcennějších přírodních ploch světa. Přísná kritéria klasifikují nejen kvalitu ochrany příslušných přírodních hodnot, ale kupř. i to, jak spravedlivě se rozdělují nejrůznější přínosy z jejich využívání.

V první fázi vytváření zeleného seznamu předložilo osm vybraných států celkem 50 kandidátských lokalit, z nichž přísným výběrem nakonec prošlo 23 ploch z Austrálie, Jižní Koreje, Itálie, Francie, Španělska, Keni a Kolumbie. Slavnostní křest zeleného seznamu se uskutečnil právě v Sydney.

mezinárodní mezivládní a nevládní organizace, nevládní organizace působící v jednotlivých zemích, soukromý sektor, představitelé domorodých společenství a jednotlivci se v něm zavazují konkrétními opatřeními zlepšit v rámci své působnosti územní ochranu. Zahrnuje proto celou řadu činností, od omezení úbytku deštných pralesů v Asii a Tichomoří přes nárůst rozlohy chráněných území v Číně o pětinu až po zapojení 100 000 mladých lidí do nejrůznějších programů v národních parcích v USA nebo vysázení 1,3 miliardy stromů podél legendární Hedvábné stezky.

Předpokládá se, že se v posledním květnovém týdnu 2015 sejdou představitelé evropských chráněných území v rakouském národním parku Donau-Auen, aby se poradili, jak některé rozumné podněty představené v Sydney uvést do praxe. Světový kongres IUCN o národních parcích a chráněných územích potvrdil, že územní ochrana zůstává jedním z pilířů ve veřejném zájmu prováděné péče o přírodní a krajinné dědictví, zvláště pokud kombinuje tradiční přístupy s nezbytnými inovacemi.

František Pelc je ředitelem AOPK ČR
Jan Plesník pracuje v AOPK ČR jako poradce

Podrobný seznam citované literatury najde zájemce na www.casopis.ochranaprirody.cz

Ředitel AOPK ČR František Pelc předává generální ředitelce IUCN Julii Martonové-Lefévreové publikace o chráněných územích v ČR. Foto: Jan Plesník